

DOI 10.26886/2414-634X.5(60)2023.5

UDC: 37.013.43:355(477)"14/17"

THE PHENOMENON OF COSSACK PEDAGOGY AS A HERITAGE OF UKRAINIAN FOLK CULTURE

Olexandr Prytula, PHD of Pedagogical Sciences, Professor

<https://orcid.org/0000-0001-8800-8207>

e-mail: prityla1970@ukr.net

Zaporizhia National University, Zaporizhia, Ukraine

Cossack pedagogy is considered as the quintessence of the development of the national cultural and educational traditions of the Ukrainian people during the heyday of the Cossack state, which absorbed the experience of various periods of the existence of the national humanity.

It is noted that Cossack pedagogy became the heritage not only of Ukrainian culture, but also of the world, as it affirmed democracy, patriotism, spiritual and physical toughness of a person. The experience of upbringing in the Cossack state is invaluable for the moral and psychological training of modern armies, the formation of civic personality qualities and patriotic outlook, etc.

It is emphasized that Cossack pedagogy was aimed at establishing the national identity of civic (patriotic) education and upbringing of Cossack children (integrity, wealth of ideas and instructions of Cossack educational wisdom).

The development of the national identity of civic (patriotic) education and upbringing of Cossack children in the Cossack environment, and later in the Cossack state, is analyzed. Scientists highly evaluate the quality of Cossack upbringing and education, paying attention to their comprehensiveness, thoroughness, religiosity, folk simplicity and rationality, as well as morality and patriotism.

Key words: *Cossack upbringing, Ukrainian culture, Cossack pedagogy, patriotic education, spiritual hardening, civic quality.*

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту, Притула Олександр, Феномен козацької педагогіки як надбання української народної культури/ Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна

Розглядається козацька педагогіка як квінтесенція розвитку національно-культурних та виховних традицій українського народу за часів розквіту Козацької держави, що увібрала в себе досвід різних періодів буття національної людності.

Відзначається, що козацька педагогіка стала надбанням не лише української культури, але й світової, оскільки утверджувала демократизм, патріотизм, духовну та фізичну загартованість людини. Досвід виховання у Козацькій державі є неоціненним для морально-психологічної підготовки сучасних армій, формування громадянських якостей особистості та патріотичного світогляду тощо.

Підкреслюється, що козацька педагогіка була спрямована на утвердження національної самобутності громадянського (патріотичного) навчання і виховання козацьких дітей (цілісність, багатство ідей і настанов козацької виховної мудрості).

Аналізується розвиток національної самобутності громадянського (патріотичного) навчання і виховання козацьких дітей у козацькому середовищі, а згодом у Козацькій державі. Науковці високо оцінюють якість козацького виховання та навчання, звертаючи увагу на їх всебічність, ґрунтовність, релігійність, народну простоту й раціональність, а також моральність й патріотичність.

Ключові слова: козацьке виховання, українська культура, козацька педагогіка, патріотичне навчання, духовна загартованість, громадянська якість.

Постановка проблеми. Особливості козацького виховання обумовлені своєрідною культурою, звичаями та традиціями, духовною атмосферою, що були притаманні козацтву як волелюбному соціальному стану дослідженням якого займається не одне покоління вчених. Для з'ясування походження особливостей козацького виховання детальніше зупинимось на феномені козацької педагогіки в історії України.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Для вивчення особливостей козацької педагогіки для розвитку української культури корисними стали науково-теоретичні, методологічні та практичні розвідки таких вчених, як В. Андрущенко, В. Антонович, В. Берега, В. Голота, І. Гутник, В. Довгалюк, Р. Короткевич, Н. Макогончук, В. Мірошніченко, Е. Мішак, Ю. Овод, В. Піщанська, Ю. Руденко, В. Смолій, А. Ткаченко, О. Цибулько та багато інших.

Водночас нові реалії вимагають достеменного вивчення фундаментальних проблем у історіософському та світоглядно-виховному аспектах, що представлено ще недостатньо повно.

Мета статті – охарактеризувати феномен козацької педагогіки як надбання української народної культури.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи появу козацтва відомий український історик В. Антонович зазначає: «Перші згадки про козаків стрічаємо під кінець XV віку: першим разом року 1489. Того року був похід проти Татар, і в польського історика Бельського є звістка, що провідниками його були козаки. Другим разом про козаків на галицькому Поділлі маємо звістку р. 1491. Кромер і Бельський

оповідають, що того року на галицькому Поділлі скоїлася ворохобня селян проти шляхти, що забрала у свої руки всі землі. На чолі ворохобників стояв козацький отаман, на прізвище Муха. Перший документ, де згадано про козаків, належить до року 1499. З початку XVI віку козаки займають уже визначну територію. Стрічаємо їх по староствах: Київському, Канівському, Черкаському, Переяславському, Білоцерківському, Винницькому, Хмельницькому» [2, с. 18-20].

Вітчизняні історики, визнаючи неординарне значення козацтва у розвитку українського народу, намагались всебічно дослідити проблеми його походження, історичної ролі, особливостей буття тощо.

Аналізуючи роль і значення козацтва, Д. Кондратьєва узагальнила точки зору відомих українських мислителів щодо цього феномену. Зокрема, вона аналізує дослідження М. Костомарова щодо козацтва. Науковець трактує козацтво як зв'язуючу ланку між княжою добою та новим часом, що не сприймали єдині державницькі основи. При цьому він особливо підкреслює героїку козацтва, що засвідчена непересічними вчинками. Натомість М. Максимович обстоював ідею про дві стихії, які стали вирішальними у творенні козацтва: «азіатсько-наїзницьку» та «греко-християнську». Ці ідеї перегукуються з поглядами П. Куліша, який характеризував козацтво як спільний продукт Азії та Європи. З точки зору М. Драгоманова, необхідне переосмислення недоліків та переваг козацтва. Разом з тим, «на все треба мати мірку еволюційну, відносну, а не абсолютну, підкреслюючи тим самим архаїчність дослідницького інструментарію попередників. Іван Кревецький, дотримувався думки, що не варто занадто ідеалізувати історію козаччини. Він звернув увагу на те, що саме П. Куліш перший описав архаїчність в історії (козаччини) і перший мав відвагу – назвати її по імені» [7, с. 251].

Козацтво – це унікальне соціальне, військово-політичне, духовно-культурне явище в історії українського народу, яке в той же час не варто ідеалізувати, створюючи «історичну міфологію», що шкодить адекватній оцінці подій та постатей.

Поява козацтва ознаменувала не тільки виникнення нової соціальної верстви населення, але й нового укладу життя, відмінного від інших соціальних груп, прогресивного світобачення, економічного укладу тощо.

Як стверджує В. Смолій, з початку свого формування козацтво виходило за вузькі рамки феодальної становості, хоча при цьому й розвивалось у межах існуючих феодальних відносин. Козак-воїн як і козак-землероб діяли поруч: військова складова взаємодіяла з землеробським елементом і доповнювала його. Козак, що займався землеробством був вільним господарем і організовував ведення власного господарства (зимівник) фактично як фермер. Доконаним є той факт, що починаючи з XVI ст. козацькі господарства містили в собі доволі значні можливості для потенційного розвитку, у яких чітко простежуються риси буржуазного способу виробництва. Зокрема, про це говорять особливості господарсько-виробничих відносин, що склалися в зимівниках – використання у них найманої праці, політоварний характер козацьких господарств тощо. Наступним суттєвим чинником, що сприяв швидкій й відносно безболісній еволюції українського козацтва, стало те, що воно розвивалось на широкій соціальній базі, яка постійно динамічно оновлювалась. Як відомо, школу козацтва (зокрема, запорозького) пройшли тисячі представників різних верств населення українських земель, а саме бояр, шляхти, міщан і, насамперед, селянства. Спосіб життя, що передбачав постійні переміщення і контакти з мешканцями міст і сіл не тільки в Україні, а й з представниками інших держав, змінював у колишніх селян традиційні

стереотипи, формував у них особливе, нове світобачення, що базувалось не лише на суспільному укладі окремої місцевості, а на й прикладах загальноукраїнського і навіть європейського масштабу. Людина, яка певний час мешкала у козацькому середовищі, полишала його вже «не звичайним дрібним шляхтичем або забитим темрявою селянином, а людиною, збагаченою життєвим досвідом якісно нового рівня, який багато в чому вже не відповідав канонам та нормам середньовічного суспільства» [16, с. 63-64].

Своїм існуванням козацтво змінювало усталені стереотипи, виховні практики, світоглядні настанови всього українського народу та його сусідів. Можна стверджувати, що козацтво та його інституції стали школою виховання громадянськості, розвитку вільної людини, незважаючи на існування кріпацтва та різних інших форм поневолення й експлуатації народу.

У контексті теми, що досліджується є доконаним той факт, що в духовній культурі українського козацтва представлені декілька вимірів соціально-історичного ґендерного існування наших співвітчизників, зокрема простежуються соборні засади козацького братерства, зміцнюються релігійні підвалини православ'я. Суттєвим чинником у формуванні цієї своєрідної культури є життєвий досвід існування народу, що спирається як на чоловіче, так і на жіноче ментально-ґендерне начало. Також соціокультурний феномен українського козацтва значною мірою корелюється з естетичними практиками тих часів, а саме з бароковою культурою. У той же час, «наявний історико-ґенетичний зв'язок, заснований на традиційних засадах етнічної культури, в синтезі з впливами барокової доби та християнської віри, козацька духовна культура не стільки сприймає як домінуючу модель, що сформувалась на основі культури кінця XVII – початку XVIII ст., а фактично синтезує її нові неповторні форми» [13, с. 26].

Вочевидь, феномен козацтва як духовної спільноти став важливим чинником вітчизняного державотворення, своєрідною школою демократизму та волелюбності на теренах України.

З точки зору А. Ткаченко, засади існування запорізького козацтва мали демократичний характер і стали основою утворення християнської козацької республіки. Показово, що у країнах тогочасної Європи панували монархії, натомість у козацтва вже розбудовувалась республіка та всі базові для республіки елементи самостійного державного устрою. Як відомо Козацька держава мала ознаки державності: територію і військо, яке боронило її кордони; уряд, який здійснював законодавчі, виконавчі та судові функції, власну символіку, скарбницю тощо. Цілком очевидно, що на Січі утворилась своєрідна держава, яка незважаючи на панування монархій формувала й розвивала демократичні традиції врядування. Як констатують історики, «за своїм характером вона була військово-демократичною республікою, яка найбільше відповідала потребам козацтва в тогочасних умовах існування. Особливістю ж державної системи було те, що народилася вона із військової організації, тому державні органи, адміністративно-територіальна система, посади були як військовими одиницями, так і державними» [17, с. 276].

Козацтво стало уособленням вільного способу життя, яке продемонструвало всьому світу як в умовах панування монархій можна відтворити республіканську форму правління, в той же час ефективно захищаючи себе від сильних держав-сусідів. Феномен козацтва має яскраво виражений політичний, економічний, духовний та культурно-педагогічний характер.

Козацька спільнота своїми традиціями, звичаями, нормами заклала основи прогресивної на той час системи виховання молоді елементи якої, на нашу думку, доцільно використовувати й в наш час.

Можна стверджувати, що **козацька педагогіка є надбанням як української народної культури, так і має загальносвітове значення.**

На думку вітчизняних науковців: «Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова української етнопедагогіки: в усній формі вона зберегла, передаючи з покоління до покоління найкращі духовні цінності народу, досвід виховання, формування й навчання особистості, не зафіксовані письмово прогресивні й результативні форми допологового виховання, батьківського опікування немовлят і дітей дошкільного віку, роботи з отроками, підлітками і юнаками та побудови взаємин між дорослими» [6, с. 14].

Ю. Овод доводить, що козацька педагогіка є складовою народної педагогіки у найкращих її проявах, яка сприяла вихованню у молоді відданості національним ідеалам та плекала вірність рідній землі. Загалом, її основна мета – виховання у родині та школі, громадському житті козака-воїна, справжнього громадянина з яскраво вираженими рисами української національної свідомості. Педагогіка, яку створила козацька спільнота згенерувала в собі ідейно-моральний, емоційно-естетичний, психолого-педагогічний сенс лицарського життя, спираючись на традиції пращурів періоду Київської Русі. Козацька педагогіка є вагомою складовою національно-культурної спадщини українства, яка у всьому своєму різноманітті відбиває сутність і особливості українського національного характеру. Вона зорієнтована на виховання сили духу, стійкої волі і лицарської моралі у молоді. Основна мета козацької педагогіки – «це виховання в родині, освітніх закладах й громадському житті козака-лицаря, мужнього і відважного охоронця рідної землі, справжнього патріота з яскраво вираженою національною свідомістю і самосвідомістю, високою духовністю і моральністю, волелюбністю і шляхетністю. Основні завдання козацької

педагогіки – виховувати фізично здорових представників рідного народу, носіїв і творців національної культури; прищеплювати любов до волелюбних заповідей предків; пробуджувати ненависть до всього злого і потворного» [12, с. 115].

Козацька педагогіка стала квінтесенцією розвитку національно-культурних та виховних традицій українського народу за часів розквіту Козацької держави, що увібрала в себе досвід різних періодів буття національної людності.

У цьому контексті Н. Макогончук, підкреслює, що козацька педагогіка є квінтесенцією народних і наукових ідей, звичаїв та традицій, духовних практик виховання цінностей, що набули визначених ознак у XVI ст., коли українське козацтво проявило себе як впливова національна суспільно-політична сила. Вищеозначений дослідник зауважує, що основи козацької педагогіки розвивались і зміцнювались як у родинному, так й у громадському середовищах. Козацька педагогіка застосовувалась у різних сферах, які між собою органічно поєднувались: правила поведінки у родині, серед однолітків, у громадських місцях, церкві тощо. Провідними у національній системі освіти і виховання були ідеї свободи і незалежності України, прав людини і народу, суверенності особистості та народовладдя. Педагогічні традиції козаків зміцнювали національну систему виховання, яка в ті часи досягла апогею розвитку. Під захистом козацького війська в Україні функціонували різноманітні навчальні заклади, наприклад, Острозька та Києво-Могилянська академії, що стали загально визнаними центрами вищої освіти, науки і культури в Україні та закордоном. Низка «козацьких лідерів (гетьманів, полковників, сотників, кошових отаманів та ін.) мали вищу освіту, вивчали українську народну і світову філософію, логіку, психологію,

історію, риторику, поетику, оволодівали латинською, грецькою, старосєврейською, польською, німецькою та іншими мовами» [9, с. 5].

Козацька педагогіка спирається на діяльність видатних постатей національно-визвольної боротьби українського народу й виходить за межі суто існування Козацької держави. Вочевидь, спостерігається історична тяглість козацьких виховних традицій, які знайшли відображення в українській народній культурі, поезії, літературі тощо.

З точки зору Ю. Руденко, козацька педагогіка формує світогляд вихованців на ідеалі лицаря-козака – історично сформованого образу українця, який береже волелюбні заповіді пращурів, бореться за незалежну Україну і вже в наш час будує та зміцнює її. Гідними для творчого наслідування молоддю є славетні козаки Мамай, Морозенко, Дмитро Вишневецький, Іван Богун, Іван Сірко, гетьмани Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик та ін. Їх образи яскраво представлені в українській літературі – в творах Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко та ін. У світобаченні вітчизняної молоді, також повинні мати місце сформовані сторіччями образи козаків-лицарів з традиційним і сучасним духовним наповненням. Вихователі формують у молодого покоління історичну пам'ять, національну самосвідомість, непереборний український патріотизм, національний характер на прикладах великих українців – В. Вернадського, М. Грушевського, С. Петлюри, Є. Коновальця, А. Мельника, М. Міхновського, О. Ольжича, О. Теліги, Л. Костенко тощо, які є гідними взірцями відданого служіння Батьківщині, українському народові. «Ці історичні постаті – лицарі духу і чину концентрують у собі вершинність національної сутності, самобутність і неповторність у світовому масштабі української духовності, оригінальне українське світобачення, велич і красу, вічність

Української Нації – невід’ємної частини розмаїтого Вселюдства» [15, с. 211-212].

Підсумовуючи погляди вітчизняних фахівців (зокрема Ю. Руденко та ін.), О. Цибулько доводить, що до базових ідеалів та цінностей козацької педагогіки, варто віднести такі:

- відданість Українській державі та її народу, готовність і навички до боротьби за волю і свободу рідної землі, національні інтереси, віра в Бога;

- постійне вдосконалення душі й тіла, саморозвиток і самореалізація;

- виховання глибокої поваги до традицій пращурів, вдячність за їхню віддану боротьбу за інтереси України;

- розвиток таких якостей як честь, шляхетність, патріотизм, фізична й духовна стійкість;

- виховання у майбутнього козака-лицаря національної гідності, національної самосвідомості, поваги до представників інших народів;

- утвердження цінності демократичного врядування, державності, національного способу життя;

- усвідомлення необхідності сумлінного виконання обов’язків перед українським народом, гармонійне поєднання індивідуальних і національних інтересів, здатність до самопожертви заради утвердження національних ідеалів;

- «вірність волелюбним заповідям борців за свободу України, плекання високих лицарських якостей людини-українця шевченківського типу;

- готовність боротися з антиукраїнськими, антидержавними явищами в житті, реалізовувати українську національну ідеологію, козацьку філософію, лицарську мораль» [18, с. 226-227].

Козацька педагогіка символізує національні виховні та патріотичні традиції, яка сторіччями підтримувалась в українському народі. Вона спрямована на відтворення національно-культурної ідентичності, сталих традицій буття українства.

До важливіших завдань козацької педагогіки можна віднести формування духовності у молоді на основі постулатів християнства. Бог у свідомості козака був оберігом України, духовним захисником і натхненником у боротьбі з ворогами. Безумовно, козацтво підтримувало християнську мораль, додержуючись гуманістичних традицій та звичаїв. Для козацької педагогіки характерно виконання соціальних функцій. Як відомо для українського народу був характерний значний рівень розвитку моральних та духовних цінностей, народних знань, національних традиційних та звичаєвих норм. Все це у сукупності підтверджує культурність, вихованість і освіченість наших пращурів, доводить багатство та різноманіття національного буття українського народу. З точки зору фахівців, до «критеріїв культурності й моральності, вихованості й освіченості належить не лише наявність навчально-виховних закладів, а й високий рівень народних знань, а саме народної астрономії, медицини, агрономії, метеорології, кулінарії, народної естетики, мистецтва, моралі» [11, с. 138-139].

Джерела розквіту козацької педагогіки містяться у традиціях та звичаях Запорізької Січі. Козацьке виховання передбачає гармонійне поєднання розвинутих духовних та фізичних якостей.

Як зауважує В. Довгалюк, саме у епоху Запорізької Січі національне фізичне виховання, самовдосконалення тіла і духу, формування патріотизму набули найвищого рівня розвитку. Фізична сила і духовна витривалість, постійна робота над удосконаленням фізичних якостей у повсякденному житті і військових навчаннях

формувались шляхом застосування спортивних, ігрових та розважальних методик: змагання, танці, народні ігри тощо. У результаті чого утворилась своєрідна система розвитку фізичних якостей запорожців. Вона увібрала в себе багаторічний досвід підготовки воїнів не тільки в Україні, а й в Європі. Козаки набули навичок не лише у володінні зброєю, продемонстрували спритність, відважність, кмітливість, витривалість у військових походах й історичних битвах, а й навчилися плекати у своєму середовищі волелюбний національний дух, підтримувати козацько-лицарські традиції, що й стало основою української козацької педагогіки. «Важко переоцінити те велике освітнє і практичне значення системи фізичного загартування запорізьких козаків, що було частиною комплексної і цілісної системи військово-патріотичного виховання» [5, с. 149].

Козацька педагогіка стала надбанням не лише української культури, але й світової, оскільки утверджувала демократизм, патріотизм, духовну та фізичну загартованість людини. Закордонні науковці продовжують вивчати досвід виховання у Козацькій державі, який є неоціненним для морально-психологічної підготовки сучасних армій, формування громадянських якостей особистості та патріотичного світогляду тощо.

Послугуючись термінологією В. Андрущенка, можна стверджувати, що козацька педагогіка є наріжним каменем вітчизняної та світової «педагогічної матриці». На думку даного дослідника, «у більш-менш визначених контурах базовий пласт української освіти виокремився в лоні народної культури в часи Козацької держави (XVII–XVIII ст.). В Гетьманщині та на Слобожанщині від другої половини XVII до кінця XVIII ст. українську «педагогічну матрицю» розвивали Києво-Могилянська академія, Чернігівський та Харківський колегіуми, Переяславська і Глухівська семінарії. Кристалізація «педагогічної

матриці» в ці часи однозначно пов'язується з іменем мандрівного філософа-просвітника Григорія Сковороди. Трохи пізніше у Наддніпрянській Україні розпочинають історичну просвітницьку ходу Харківський, Київський та Одеський університети» [1, с. 13-14].

Отже, козацька педагогіка знайшла своє продовження у навчально-виховних практиках подальших часів, стала підґрунтям для розвитку національної та світової систем виховання й навчання молоді.

Важливо зауважити, що козацька педагогіка була спрямована на утвердження національної самобутності громадянського (патріотичного) навчання і виховання козацьких дітей (цілісність, багатство ідей і настанов козацької виховної мудрості).

В. Мірошніченко констатує, що козацька педагогіка була розвиненою й взірцевою системою патріотичного виховання. Її апробація відбувалась у родинному колі, козацьких школах та громадських відносинах козака-лицаря, який проявляв себе як гідний громадянин, боронитель рідного краю з яскраво вираженою національною свідомістю, високим рівнем духовності. Численні історичні джерела надають можливість зробити висновок про те, що «патріотичне виховання у козаків було важливим чинником формування боєздатного війська, бойові заслуги якого були знані далеко за межами України. Саме такі воїни охороняли кордони вольностей запорізьких, обираючи для цього різні способи та засоби. Тому кордони Запорізької Січі були надійними та непідступними» [10, с. 197].

Початковим осередком формування громадянських та патріотичних якостей майбутнього козака була родина. Саме у родині засобами народного навчання та виховання прищеплювались патріотичні настанови, уявлення про справедливість, свободу, християнські цінності та ін.

Науковці високо оцінюють якість козацького родинного виховання та навчання, звертаючи увагу на його всебічність, релігійність, народну простоту й раціональність, а також моральність й патріотичність.

Загалом, як наголошує І. Гутник, козацьке сімейне виховання відбувалось на достатньо високому рівні. Дієвість козацького виховання базувалась на стандартах козацької духовності, українських традиціях, народних звичаях та обрядах, серед яких важливе місце посідали й релігійні. Спираючись на історичні джерела, можна констатувати, що у родинях козаків привалювали культу Батька і Матері, Дідуся і Бабусі, Роду і Народу, Родини і Батьківщини [4, с. 47–48].

Необхідно зазначити, що заможні козаки, зокрема представники козацької старшини, мали можливість утримувати домашніх вчителів, які навчали козацьких дітей різноманітним наукам та в тому числі прищеплювали їм відповідні моральні та громадянські якості. Л. Посохова зауважує, що «образ такого вчителя увійшов в українську художню літературу з визначеннями «вчений богослов» і «філософ», оскільки в більшості випадків вони навчалися у вищих класах колегіумів (філософському і богословському). Зберіглося чимало контрактів, які свідчать, що вчителі займалися з дітьми не тільки церковнослов'янською, а й латинською, німецькою, французькою мовами, арифметикою, геометрією, іноді піітикою. У договорах зафіксовано і високе становище вчителя в родині. Нерідко прописувалися і обов'язки з морального виховання учнів» [14, с. 268–269].

У подальшому патріотичні цінності прищеплювались молоді у козацькому середовищі, відповідних навчальних закладах та громадських осередках. Навчатися й виховуватись за «козацькою програмою» було престижно й перспективно з точки зору отримуваних

ідеалів, знань, навичок та вмінь, серед яких чільне місце посідали громадянсько-патріотичні якості особистості.

На думку Р. Короткевича, патріотичні засади козацького навчання й виховання конкретизуються у таких положеннях: «найціннішими в козацькій духовності визнавалися Бог і Україна; непорушними підвалинами вважалися любов до рідної землі та народу; пошана до батьків, дідів і прадідів, їхніх духовних заповідей; фізичне загартування та виховання; спорідненість із рідною природою, землею, бережливе ставлення до довкілля» [8, с. 28].

Козацтво за своєю сутністю та природою було тією спільнотою, яка створювала своєрідну національно-культурну, духовну атмосферу на високих засадах патріотизму, громадянськості, демократизму. Саме перебування у такій спільноті вже навчало молодь певному стилю життя, сприяло залученню до громадської національно-спрямованої діяльності, виховувало у неї патріотичні цінності не на словах, а у практичному вимірі.

Як влучно зауважує В. Голота, козацтво являло собою не тільки військовий феномен, а було неповторним соціально-національним, державно-політичним, культурно-історичним та психологічним й педагогічним явищем. Соціальна значущість козацтва на той час була настільки високою, що кожен молодий українець мріяв долучитись до козацької спільноти. Козацтво являло собою своєрідний військовий орден, який стояв на захисті української мови, культури, духовності, національної території від ворожих зазіхань. Діяльність козаків не обмежувалась військовою справою, вони також були хліборобами, митцями і вченими, культурними і державними діячами, тою соціальною верствою, яка зберігала й збагачувала український народ, національну державу. З козацтва формувалась українська національна еліта, яка здійснювала визначальну націо-державотворчу місію.

Безсумнівно, «видатні козацькі державотворчі, гетьмани, полковники, кошові отамани С. Наливайко, П. Сагайдачний, І. Сірко, І. Богун, Б. Хмельницький, І. Виговський, М. Кривоніс, І. Мазепа, П. Калнишевський назавжди залишалися в національній свідомості як високі взірці відваги і звитяги, синівської любові, вірного служіння інтересам Матері-України» [3, с. 31].

Отже, любов до рідної землі, українського народу, настанови щодо їх захисту були стрижнем козацького виховання й навчання. Козак – це своєрідний архетип чоловіка підготовленого духовно й фізично до служіння Батьківщині.

Висновки. Особливості козацького виховання обумовлені походженням та ґенезою козацтва як соціального, історичного, культурно-духовного та політико-державницького феномена. Поява козацтва ознаменувала не тільки виникнення нової соціальної верстви населення, але й нового укладу життя, відмінного від інших соціальних груп, прогресивного світобачення, економічного укладу тощо. На новий щабель піднялось виховання та навчання з появою Козацької держави.

Козацька педагогіка стала надбанням не лише української культури, але й світової, оскільки утверджувала демократизм, патріотизм, духовну та фізичну загартованість людини.

У козацькому середовищі, а згодом у Козацькій державі розвивалась національна самобутність громадянського (патріотичного) навчання і виховання козацьких дітей. Науковці високо оцінюють якість козацького виховання та навчання, звертаючи увагу на їх всебічність, ґрунтовність, релігійність, народну простоту й раціональність, а також моральність й патріотичність.

Література:

1. Андрущенко В. П. (2021) «Педагогічна матриця» української освіти: її значення для України і європейського світу. *Рідна школа.*, №4–5 (квітень–травень), 13-18.
2. Антонович В. Б. (1971) Коротка історія Козаччини. A concise history of cossackdom. Укр. Вільна Акад. Наук. 3-тє вид. Вінніпег; Давфін: Накладом О. Чорнухи, XXIV, 232.
3. Голота В. Є. (2011) Козацький рух: потенціал патріотичного виховання учнівської та студентської молоді. історія і сучасність козацтва в Україні. *Патріотичне становлення особистості: досвід, проблеми, інновації : зб. матеріалів обласної наук.-практ. конф.* (24 листопада 2011 р., м. Лисичанськ) / за заг. ред. О. І. Бабічева, Г. М. Міненко. Лисичанськ: ТОВ «Лисичанська друкарня», 27-32. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1421/Golota.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 2.08.2023).
4. Гутник І. (2003) Козацька педагогіка як складова системи національного виховання молоді. *Початкова школа.* № 10, 47–49.
5. Довгалюк В. (2018) Виховання дітей на засадах української козацької педагогіки. *Наука. Освіта. Молодь* Частина 1, 147-149.
6. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти науково-методичний збірник (2018) / укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 472.
7. Кондратьєва Д. (2013) Феномен козацтва в рецесії Пантелеймона Куліша. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірник наукових статей.* Вип. 22. Ч. 2, 250-255.
8. Короткевич Р. О. (2023) Етнопедагогічні засади патріотичного виховання правоохоронців. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу*

системи МВС України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.), 27-29.

9. Макогончук Н. В. (2014) Витоки та специфіка козацької педагогіки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Вип. 3, 1-11. URL: file:///C:/Users/Yura/Downloads/Vnadps_2014_3_10.pdf (дата звернення: 2.08.2023).

10. Мірошніченко В. І. (2008) Патріотичне виховання в козацькій державі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. № 47, 195-197.

11. Мішак Е. В., Велінець П. В., Сотник Ж.Г. (2019) Українська козацька система виховання як феномен української етнопедагогіки. *Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів: зб. тез виступів учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 10 груд. 2019 р.), 136-139.*

12. Овод Ю. В. (2014) Козацька педагогіка про формування інтелекту, тіловиховання та духовності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота..* Вип. 31, 115-117.

13. Піщанська В. М. (2018) Феномен українського козацтва як етнокультурної спільності. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: збірник наукових праць*. Київ: Міленіум, Вип. XXXX, 18-26.

14. Посохова Л. Ю. (2015) Еволюція стратегій виховання дітей козацької старшини Гетьманщини та Слобідської України в XVIII ст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія*. № 1145, Вип. 50, 267-273.

15. Руденко Ю. (2012) Національна самобутність і висока ефективність козацької педагогіки. *Україна в етнокультурному вимірі*

століть: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 2, 204-215.

16. Смолій В. А. (1991) Феномен українського козацтва в загальноісторичному контексті. *Український історичний журнал*, № 5, 61-72.

17. Ткаченко А. (2012) Запорізька січ як феномен державотворення. *Світогляд – Філософія – Релігія : збірник наукових праць*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», Вип. 3, 272–280.

18. Цибулько О. (2019) Ідеї виховання духовності у козацькій педагогіці. *Витоки педагогічної майстерності*. Вип. 24, 226-230.

References:

1. Andrushchenko V. P. (2021) «Pedagogichna matrytsia» ukrainскоi osvity: yii znachennia dlia Ukrainy i yevropeiskoho svitu [«Pedagogical matrix» of Ukrainian education: its significance for Ukraine and the European world]. *Ridna shkola*, №4–5 (kviten–traven), 13-18. [in Ukrainian].

2. Antonovych V. B. (1971) *Korotka istoriia Kozachchyny*. A concise history of cossackdom [A short history of Kozachchyna. A concise history of cossackdom]. Ukr. Vilna Akad. Nauk. 3-tie vyd. Vinnipeg; Davfin: Nakladom O. Chornukhy, XXIV, 232. [in Ukrainian].

3. Holota V. Ye. (2011) *Kozatskyi rukh: potentsial patriotychnoho vykhovannia uchnivskoi ta studentskoi molodi. istoriia i suchasnist kozatstva v Ukraini. Patriotychne stanovlennia osobystosti: dosvid, problemy, innovatsii* [Cossack movement: the potential of patriotic education of pupils and students. history and modernity of Cossacks in Ukraine]: zb. materialiv oblasnoi nauk.-prakt. konf. (24 lystopada 2011 r., m. Lysychansk) / za zah. red. O. I. Babicheva, H. M. Minienko. Lysychansk: TOV «Lysychanska drukarnia», 27-32. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1421/Golot>

a.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia: 2.08.2023). [in Ukrainian].

4. Hutnyk I. (2003) Kozatska pedahohika yak skladova systemy natsionalnoho vykhovannia molodi [Cossack pedagogy as a component of the system of national youth education]. Pochatkova shkola. № 10, 47–49. [in Ukrainian].

5. Dovhaliuk V. (2018) Vykhovannia ditei na zasadakh ukrainskoi kozatskoi pedahohiky [Raising children on the basis of Ukrainian Cossack pedagogy]. Nauka. Osvita. Molod Chastyna 1, 147-149. [in Ukrainian].

6. Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity naukovo-metodychnyi zbirnyk [Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions scientific and methodological collection] (2018) / ukladachi: V.Ie. Bereka, I.K. Hidzhelitskyi, N.M. Orlovska. Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D.H., 472. [in Ukrainian].

7. Kondratieva D. (2013) Fenomen kozatstva v retsesii Panteleimona Kulisha [The phenomenon of Cossacks in the recession of Panteleimon Kulish]. Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: zbirnyk naukovykh statei. Vyp. 22. Ch. 2, 250-255. [in Ukrainian].

8. Korotkevych R. O. (2023) Etnopedahohichni zasady patriotychnoho vykhovannia pravookhorontsiv [Ethno-pedagogical principles of patriotic education of law enforcement officers]. Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Vinnytsia, 24 berez. 2023 r.), 27-29. [in Ukrainian].

9. Makohonchuk N. V. (2014) Vytoky ta spetsyfika kozatskoi pedahohiky [Origins and specificity of Cossack pedagogy]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Vyp. 3, 1-11. URL:

file:///C:/Users/Yura/Downloads/Vnadps_2014_3_10.pdf (data zvernennia: 2.08.2023). [in Ukrainian].

10. Miroshnichenko V. I. (2008) Patriotychnе vykhovannia v kozatskii derzhavi [Patriotic education in the Cossack state]. Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky». № 47, 195-197. [in Ukrainian].

11. Mishak E. V., Velinets P. V., Sotnyk Zh.H. (2019) Ukrainska kozatska systema vykhovannia yak fenomen ukrainskoi etnopedahohiky [The Ukrainian Cossack education system as a phenomenon of Ukrainian ethnopedagogy]. Aktualni problemy reformuvannia doshkilnoi ta pochatkovoї osvity Ukrainy u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: zb. tez vystupiv uchasnykiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Rivne, 10 hrud. 2019 r.), 136-139. [in Ukrainian].

12. Ovod Yu. V. (2014) Kozatska pedahohika pro formuvannia intelektu, tilovykhovannia ta dukhovnosti [Cossack pedagogy on the formation of intelligence, physical education and spirituality]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota.. Vyp. 31, 115-117. [in Ukrainian].

13. Pishchanska V. M. (2018) Fenomen ukrainskoho kozatstva yak etnokulturnoi spilnosti [The phenomenon of Ukrainian Cossacks as an ethno-cultural community]. Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Milenium, Vyp. KhKhKhKh, 18-26. [in Ukrainian].

14. Posokhova L. Yu. (2015) Evoliutsiia stratehii vykhovannia ditei kozatskoi starshyny Hetmanshchyny ta Slobidskoi Ukrainy v XVIII st. [Evolution of strategies for raising children of the Cossack elders of the Hetman region and Slobid Ukraine in the 18th century] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istorii. № 1145, Vyp. 50, 267-273. [in Ukrainian].

15. Rudenko Yu. (2012) Natsionalna samobutnist i vysoka efektyvnist kozatskoi pedahohiky [National identity and high efficiency of Cossack pedagogy]. Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 2, 204-215. [in Ukrainian].
16. Cmoli V. A. (1991) Fenomen ukrainskoho kozatstva v zahalnoistorychnomu konteksti [The phenomenon of Ukrainian Cossacks in the general historical context]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, № 5, 61-72. [in Ukrainian].
17. Tkachenko A. (2012) Zaporizka sich yak fenomen derzhavotvorennia. Svitohliad – Filosofiia – Relihiia [Zaporizhzhya Sich as a phenomenon of state formation]: zbirnyk naukovykh prats. Sumy: DVNZ «UABS NBU», Vyp. 3, 272–280. [in Ukrainian].
18. Tsybulko O. (2019) Idei vykhovannia dukhovnosti u kozatskii pedahohitsi [Ideas of spiritual education in Cossack pedagogy]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Vyp. 24, 226-230. [in Ukrainian].

Citation: Olexandr Prytula (2023). THE PHENOMENON OF COSSACK PEDAGOGY AS A HERITAGE OF UKRAINIAN FOLK CULTURE. New York. TK Meganom LLC. Innovative Solutions in Modern Science. 5(60). doi: 10.26886/2414-634X.5(60)2023.5

Copyright: Olexandr Prytula ©. 2023. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.